

УДК 159.98

**Діагностична спроможність проєктивних малюнкових технік
у дослідженні індивідуальної неповторності психіки суб'єкта.**

Сербіновська Наталія В'ячеславівна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Розбудова Української держави та відродження національної культури пов'язане із введенням психологічної служби та розвитком практичної психології, які є одними із вирішальних чинників гуманізації відносин у суспільстві, оскільки ґрунтуються виключно на індивідуальному підході до особистості людини.

Завдання побудови демократичного суспільства об'єктивно зумовлюють потребу у забезпеченні необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Створення таких умов залежить від кваліфікованої допомоги практичних психологів, основним напрямком яких є психодіагностична психокорекційна робота з дітьми та дорослими.

Особливої ваги набуває глибинна психокорекція, яка забезпечує глибинно-психологічне самопізнання, допомагає розкрити причини особистісної проблематики та показати її вплив на професійну, особистісну сфери життєдіяльності. Усвідомлення першопричин несвідомих деструктивних тенденцій забезпечує корекцію.

Глибинно-психологічна психокорекція передбачає цілісний підхід до пізнання деструкцій психіки суб'єкта, витоків яких пов'язані з несвідомою сферою, яку досліджували А.Адлер, К.Абрахам, Г.О.Балл, Ф.В.Бассін, В.Вундт, О.Ранк, А.Фрейд, З.Фрейд, К.Г.Юнг, Т.С.Яценко та ін. Психокорекційний процес за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що розроблений академіком АПН України, професором, доктором психологічний

наук Яценко Т.С., зорієнтований на глибинно-психологічну корекцію деструктивних проявів несвідомого у поведінці та психіці суб'єкта.

Мета роботи – дослідження діагностичної спроможності комплексу тематичних психомалюнків у пізнання індивідуальної неповторності психіки суб'єкта.

Психодіагностика в групі АСПН має процесуального характеру, що передбачає поєднання психодіагностичного та психокорекційного процесів для пізнання психологом індивідуально-психологічних рис особистості. Глибинно-психологічне пізнання особистісної проблематики суб'єкта забезпечує аналіз комплексу тематичних психомалюнків, який розкриває системні характеристики несвідомої сфери психіки автора малюнків [5].

Малюнкові техніки відноситься до проєктивних методик у психодіагностиці. Проєктивний підхід базується на феномені проєкції, який був відкритий З.Фрейдом для пояснення патологічних симптомів параної (1896 р.). Проєкція, в ранніх працях засновника психоаналізу, тлумачилась як приписування іншим людям власних соціально-неприйнятних бажань. Також як захисний механізм психіки проти асоціальних потягів, зокрема гомосексуальних («випадок» Шредера, 1911 р.). В працях, що відносяться до метафізичного періоду наукової діяльності З.Фрейда (1919-1937 р.р.) «По той бік принципу задоволення» (1920 р.), «Я і Воно» (1923 р.), проєкція розглядається вченим як нормальний психологічний процес, що бере участь у формуванні наших уявлень про зовнішній світ. Інтерпретується як «первинний процес» уподібнення навколишньої реальності власному внутрішньому світу. Також проєкція лежить в основі явища перенесення, що було відкрито З.Фрейдом під час психоаналітичного сеансу, як прояв почуттів пацієнта, що адресовані іншій лібідіозно значимій особі, але перенесені, спроектовані в теперішньому на психоаналітика. В подальшому проєкція спостерігалась вченим в художній, літературній творчості як втілення власних несвідомих тенденцій, комплексів автора твору в задумі, сюжеті та головних героях. Проєкція одна із феноменів, що лежить в основі механізму творчої діяльності.

Психологічний феномен проєкції покладений в основу проєктивних методик. Вперше термін «проєктивні методики» був вжитий Лоуеренсом Франком в 1939 році для описання та класифікації відомих на той час методик: асоціативний тест К.Г.Юнга, тематико-аперцептивний тест Г.Мюррея, плями Роршарха та ін. Вчений подає класифікацію проєктивних методик: методики структурування, конструювання, інтерпретації, доповнення, катарсису, вивчення експресії, вивчення продуктів творчості [1]. За Л. Франком, проєктивні методики мають здатність відображати найістотніші аспекти особистості в їх взаємозалежності та цілісності функціонування. Також виділяє три основні принципи, що лежать в основі проєктивного дослідження особистості:

1. Спрямованість на унікальне в структурі чи організації особистості.
2. Особистість розглядається як відносно стійка система динамічних процесів, що організована на основі потреб, емоцій, індивідуального життєвого досвіду.
3. Система основних динамічних процесів активно діє, протягом життя індивіда формуючи, направляючи, змінюючи, викривляючи кожную ситуацію.

За визначенням О.Т. Соколової, проєктивні методики ставлять за мету виявлення своєрідних «суб'єктивних відхилень», особистісних «інтерпретацій» важливих життєвих ситуацій та відношень з особистісно значими людьми, на відміну від більшості психологічних прийомів, що спрямовані на вивчення об'єктивного характеру відображення людиною зовнішнього світу [3].

Виділяє істотні ознаки проєктивних методик:

1. Невизначеність стимульного матеріалу чи інструкції до завдання;
2. Свобода у виборі варіантів відповідей;
3. Дослідження проходить атмосфері доброзичливості, підтримки та без оцінювального відношення експериментатора;
4. Методики не досліджують окрему психологічну функцію, а позиції, тенденції, поведінку, стосунки особистості з соціальним оточенням.

Такі характеристики проєктивних методик створюють вільну атмосферу для піддослідного у виборі відповіді чи манери поведінки, забезпечують максимальну проєкцію особистісних тенденцій.

Крім діагностичної функції, проєктивні методики уможливають корекцію. Оскільки дослідження відбувається в тісному контакті з психологом, який займає позицію не стороннього експериментатора, що слідкує за дотриманням інструкції та правильним виконанням завдання, а доброзичливого партнера, розуміючого співбесідника. Така позиція викликає у піддослідного довіру, щирість та сприяє глибокому саморозкриттю.

На початку 40-х років ХХ століття проєктивні методики стають надзвичайно популярними та широко використовуються у практиці психологів. Але разом з цим ведуться дискусії між вченими-психологами стосовно відповідності проєктивних методик основним психометричним нормам та психодіагностичним вимогам: надійності, стандартизації та валідності. В результаті таких суперечок виник поділ психодіагностичних методик на об'єктивні та проєктивні. Об'єктивні методики, за визначення Л.Ф. Бурлачука, відповідають всім вимогам стандартизації, створені на основні фундаментальних принципів вимірювання, а проєктивні, ледь не повністю ігнорують такі принципи, а отримані за їх допомогою дані, піддаються суб'єктивній інтерпретації дослідника. Проте, такий поділ та підхід до психодіагностичних методик, вчений вважає спрощеним та вказує на те, що будь-яка стимульна ситуація, яка не вимагає однозначної, специфічної реакції може викликати проєкційну реакцію. Наприклад, у тестах інтелекту Равена, Айзенка, котрі вважаються виключно об'єктивними та психометричними [1].

Ф.Б. Березін порівнює особистісні опитувальники та проєктивні методики, які зазвичай протиставляються, вказуючи на їх спільні ознаки. Відповідаючи на питання опитувальника, піддослідний керується власним суб'єктивним судженням у розумінні змісту питання. А деякі проєктивні методики, такі як «Плями» Роршаха, незакінчені речення, деякі варіанти ТАТ,

передбачають не тільки якісну, а кількісну обробку, що зближує їх з об'єктивними тестами [1].

О.Т. Соколова зазначає, що проєктивні методики можуть бути валідними та надійними при високому професійному рівні користувача. Проте, повністю стандартизувати процедуру, аналіз, інтерпретацію проєктивних методик не можливо, це буде суперечити самій суті проєкції. Л. Франк пише: «не можна сподіватися, що стандартизована процедура зможе описати окрему особистість як унікальну індивідуальність. Вона також не зможе сприяти проникненню в динамічні процеси особистості» [3, с. 8].

Отже, перевагою проєктивних методик є:

1. індивідуальний підхід до кожного піддослідного;
2. психотерапевтичний діалог в атмосфері довіри, підтримки;
3. проникнення в несвідомі глибини психіки;
4. вивчення динамічних характеристик особистості;
5. корекційний ефект.

Аналіз комплексу тематичних психомалюнків в групі АСПН відноситься до проєктивних технік, спирається на феноменологічний та психоаналітичний підхід до інтерпретації символіки зображуваного матеріалу. Психоаналітичний підхід орієнтований на вивчення несвідомих проявів психіки, пережитого життєвого досвіду, особистісно значимого матеріалу, травмуючих переживань піддослідного. Комплекс тематичних психомалюнків складається із 38 тем, що торкаються різних сторін життя суб'єкта: хвилюючих переживань, пережитих травм дитинства, мрій, планів на майбутнє, ставлення до близьких людей, професійної діяльності і т.д. Визначена тема малюнку викликає проєкцію несвідомих потягів, бажань, переживань, що втілюються у певному образі, символі малюнку.

Інтерпретація малюнків здійснюється психологом на основі знань архетипів, функціональних тенденцій несвідомого та у діалозі з автором комплексу психомалюнків. Особливе значення має діалог як основний інструмент комунікації, що визначається у широкому розумінні як обмін

репліками двох, або більше людей. У психокорекційній практиці діалог – це сукупність технік, що реалізуються в розмовному стилі з наміром розв’язати конкретну проблему, прояснити її сутність, досліджуючи її під різними кутами зору [4].

При використанні стандартизованих тестових методик, роль діалогу полягає у повідомленні мети дослідження, інструкції для виконання завдання, інтерпретації отриманих даних і т.д., але не має ніякого відношення до психокорекції, психотерапії. Деякі малюнкові техніки, такі як «Дім, дерево, людина», «Малюнок людини», «Кінестетичний малюнок сім’ї», «Неіснуюча тварина» та ін., містять стандартизовану інтерпретацію, що зближує їх з тестовими методиками. Роль діалогу після виконання малюнку автором зводиться до інтерпретації графічного матеріалу за такими показниками: структура малюнку, розміщення фігур, надмірна заштрихованість, витирання малюнку, наявність чи відсутність певних деталей зображення.

Тестовий підхід, на нашу думку, дає однозначні інтерпретації, нівелює бачення змісту малюнку самим автором, тим самим, унеможлиблює глибинно-психологічну корекцію. Тестові інтерпретації відчужені від самого суб’єкту з його неповторною індивідуальністю й особистісними проблемами, та не дозволяють вивчати психіку в єдності її свідомих та несвідомих проявів. Головне те, що тестові малюнкові методики не наближують психолога до витоків, причин особистісної проблематики піддослідного, вони просто констатують факт наявності чи відсутності психологічних явищ, проблем та ін.

Є. Романова та О. Потьомкіна у праці «Графические методы в психологической диагностике» детально описують графічні методи та їхні можливості у пізнанні особливостей людини. Зводять графічне зображення до двох видів: психодіагностичних малюнкових тестів та методу психографічного аналізу тексту. Зосереджують увагу на тому, що малюнки втілюють багатоманітність «сигналів», які використовують психологи для побудови діалогу. Це, на нашу думку, робить можливим використання діалогу як інструменту пізнання індивідуальної неповторності психіки суб’єкта [2].

Цілісний (в єдності свідомого та несвідомого) аналіз комплексу тематичних психомалюнків дає можливість об'єктивувати несвідомий зміст психіки. Автор малюнків наповнює кожний образ несвідомим особистісно значимим символом, який пізнається (стає свідомим) у процесі аналізу комплексу, в діалозі з психологом. Символи малюнків є посланцями несвідомого, так як породжуються механізмами психологічних захистів, які допускають у реальність, свідомість у завуальованій, символічній формі витіснене переживання, бажання і т.д. Символи репрезентують суб'єктивний, індивідуально неповторний зміст психіки, який не можливо побачити при тестовому підході до графічної продукції. Психолог має враховувати багатозначність символіки малюнків, яка має соціальне, історичне походження (архетипи) та індивідуально пережитий досвід. Поза діалогом символ не живий і є лише знаком, що нічого не означає. Символ, на відміну від знаку, завжди має індивідуальне емоційне навантаження. Дешифруючи символи, психолог робить відомим прихований від свідомості зміст психіки.

Пізнавати індивідуальні неповторність психіки суб'єкта не можливо без врахування дії захисних механізмів психіки, що проявляються у висловлюваннях, діях піддослідного. Тестовий підхід до інтерпретації малюнків не тільки їх не вивчає, а навпаки провокує появу опорів. Внаслідок чого, отримана під час психодіагностичного дослідження, інформація, залишається для суб'єкта не прийнятою, не усвідомленою, не проробленою.

О.Т. Соколова вказує на індивідуальну неповторність захисних механізмів: «Механізми захисту формуються в період дитинства; їх індивідуальний набір залежить від багатьох факторів – внутрішньосімейної ситуації, відносин дитини з батьками, особливо тих патернів захисної поведінки, які вони демонструють, і, звичайно, від тих конкретних умов життя, з якими дитина зустрічається» [3. с. 13].

До широко відомих захисних механізмів, Т.С. Яценко додає ще 2 види: ситуативні та базові, особисті, дію яких можна спостерігати у ході проведення аналізу комплексу тематичних психомалюнків. Ситуативні захисти орієнтовані

на ситуативну адаптацію в ситуації спілкування, базові на приховання особистісної логіки несвідомого. Ситуативний захист знаходиться у функціональному підкорені по відношенню до базового захисту. Методика аналізу комплексу психомалюнків орієнтована на вивчення базового захисту. Лише коректуючи базові форми захисту, можливо надати істинну психологічну допомогу особистості. Оскільки корекція базових форм захисту звільняє особистість від необхідності продукувати захисну поведінку в будь-якій ситуації взаємодії з оточуючими, а відповідно і використовувати інші види захистів [5].

Отже, комплекс тематичних психомалюнків є діагностично-корекційно спроможним у пізнанні індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Базуючись на проєктивному підході, він створює можливості для пізнання несвідомої сфери через свідому, тобто у цілісності її проявів. Психоаналітична інтерпретація символів забезпечує глибинно-психологічну корекцію суб'єкта, так як здійснюється у психокорекційному діалозі психолога та автора малюнку. Все це створює умови дослідження індивідуальної неповторності психіки в багатстві її проявів, та підкреслює значні переваги проєктивних малюнкових технік в порівнянні зі стандартизованими тестовими методиками.

«Література»

1. Бурлачук Л.Ф. Введение в проективную психодиагностику. – К.: Ника-Центр, 1997. – 45 с.
2. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт, 1991. – 255 с.
3. Соколова Е.Т. Проективные методики исследования личности. – М.: МГУ, 1980. – 68 с.
4. Яценко Т.С. Основи глибини психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.
5. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. –К.: Вища шк., 2004. – 679 с.